

DOI: [10.38027/ICCAUA2021TR0070N24](https://doi.org/10.38027/ICCAUA2021TR0070N24)

Fortified Structures in Cilician An Evaluation on Conservation Problems*

* Derya Sökmen Kök¹ and Yegan Kahya Sayar²

Adana Alparslan Türkeş Science and Technology University, Faculty of Architecture and Design, Adana, Türkiye¹

Istanbul Technical University, Faculty of Architecture, Istanbul, Türkiye²

E-mail¹: deryasokmenkok@gmail.com, E-mail²: kahyaygn@gmail.com

Abstract

Cilicia has been considered as a settlement territory for centuries due to its location that connects Anatolia to Mesopotamia as well as its favourable geographical conditions. In the region where various civilizations wanted to take control, fortified structures were needed since ancient ages in order to ensure the security of roads, agricultural areas, important centers and the people due to conflicts, invasions and wars. Especially, when long-term peace and security could not be maintained, existing buildings were renewed and new ones were built. These monumental structures are extremely valuable with their unique architecture that fits the features of the topography, cultural layers and fortified systems. Therefore, it is important to ensure their sustainability. However, while some of the buildings try to survive despite various adverse effects, some of them are in danger of disappearing. Presenting individual fortresses together as a joint cultural heritage in the context of their common geographical and historical characteristics, preserving them with a shared approach, and securing their sustainability are only possible with the identification of the current problems. In this context, the study includes the evaluation and results of the data obtained from the area regarding the conservation problems of these structures, the number of which increased with new constructions (Hellenkemper & Hild, 1990, s. 143,150) between the 11th and 14th centuries in the Cilicia Region.

Keywords: Cilicia; Fortified Structures; Late Medieval Ages; Sustainability; Conservation Problems.

Kilikya Bölgesi Savunma Yapıları Koruma Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme¹

Özet

Kilikya Bölgesi, Anadolu'yu Mezopotamya'ya bağlayan konumu, coğrafi şartların yaşama elverişli olması ile yüzyıllarca yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. Çeşitli medeniyetlerin hakim olmak istediği bölgede, mevcut hakimiyetin devamının, yolların, tarım alanlarının, önemli merkezlerin ve halkın güvenliğinin sağlanması için savunma sistemlerine antik dönemden itibaren ihtiyaç duyulmuştur. Özellikle barış ve güven ortamının sağlanamadığı dönemlerde, var olan savunma yapıları yenilenecek kullanılmaya devam edilirken, ihtiyaçlar doğrultusunda yenileri inşa edilmiştir. Bu anıtsal yapılar topografyaya uyum sağlayan eşsiz mimarileri, sahip oldukları zengin kültür katmanları ve birlikte oluşturdukları savunma sistemi ile son derece değerli kültür varlıklarıdır. Bu nedenle yapıların Kilikya bölgesi savunma sistemi bütünlüğünde sürdürülebilirliklerinin sağlanması önemlidir. Ancak yapıların bir kısmı günümüzde her türlü olumsuz etkiye karşı ayakta kalmaya çalışırken, bir kısmı kaybolma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Yapıların tekil olduğu kadar aynı coğrafya ve tarihsel bağlam içindeki diğer savunma yapılarıyla bağlantılı seri kültür mirası olarak sunulması, ortak bir yaklaşımla yönetilerek korunması ve sürdürülebilirliklerinin sağlanabilmesi ancak sorunların doğru saptanması ile mümkündür. Bu kapsamda çalışma, Kilikya Bölgesi'nde 11.-14.yüzyıl arasında, yeni yapımlarla sayısı daha da artmış olan bu yapıların (Hellenkemper & Hild, 1990, s. 143,150) koruma sorunlarına ilişkin olarak alandan elde edilen verilerin değerlendirme ve sonuçlarını içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kilikya; Savunma Yapıları; Koruma Sorunları; Bütüncül Koruma; Sürdürülebilirlik.

1. Giriş

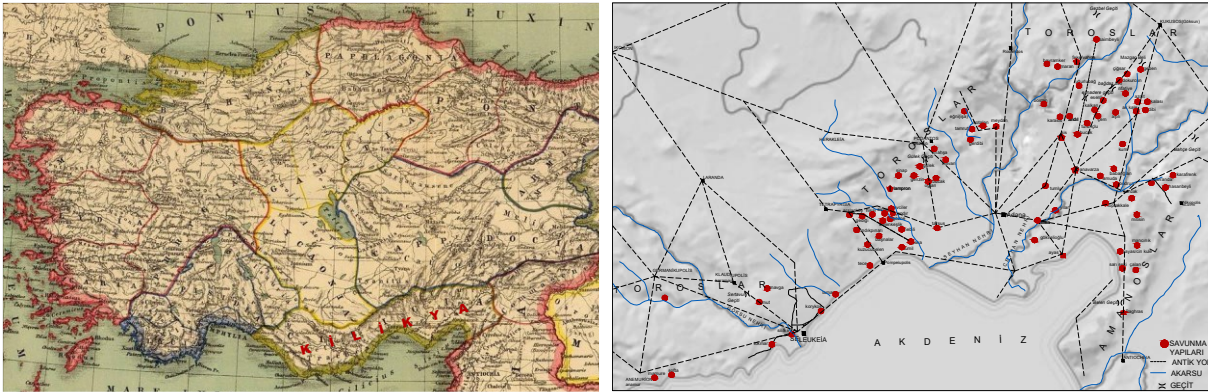
Coğrafi sınırları kuzeyde Toros Dağları, güneyde Akdeniz, doğuda İskenderun ve batıda Alanya ile tanımlanmış olan Kilikya (Strabon, 2005) Neolitik dönemden itibaren yerleşim yeri olarak tercih edilmiştir. İlman iklim, verimli topraklar, zengin su kaynakları, maden, bitki örtüsü gibi doğal verilere sahip olması ile Anadolu'yu Mezopotamya'ya

* This study has been produced from the PhD thesis titles "Conversation Problems of Cilician Fortified Structures in the 11th-14th Centuries" which is being conducted under the supervision of Prof Dr Yegan Kahya Sayar in ITU Restoration Doctorate Program.

¹ Bu çalışma İstanbul Teknik Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü Restorasyon Programında Prof. Dr. Yegan Kahya Sayar danışmanlığında yürütülmekte olan "11.-14.Yy. Kilikya Savunma Yapılarının Koruma Sorunları" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

bağlayan ticari, askeri ve Hristiyanlık sonrası haç yollarının geçmesi yerleşimlerin zenginleşmesine, bölgenin çeşitli medeniyetler tarafından hakimiyet altına alınmak istenmesine neden olmuştur. Bölgede, Akad, Mısır, Mitanni, Hurri, Babil, Hitit, Pers, Grek, Roma, Bizans, Haçlı, Ermeni, Arap, Moğol, Memlük ve Türklerin hakimiyet kurduğu bilinmektedir (Ünal & Girginer, 2007, s. 22). Medeniyetler arasında yaşanan savaşlar, istilalar ise kale ve yerleşim odaklı olup, aidiyet bu noktaları kimin kontrol ettiği ile ilgilidir (Eger A. A., 2008, s. 61). Bu nedenle savunma yapıları gerektiğinde kullanılan işlevlerin yanısıra hakimiyeti temsil etmeleri nedeniyle de son derece önemli yapılar olmuştur. Ayrıca aynı kültürel alan içinde bir araya gelerek oluşturdukları savunma sistemi, yapıların tek başlarına barış ve güvenlik üzerinde sahip oldukları menzil mesafelerini aşan etkilerinin olmasını sağlayarak stratejik değerlerini arttırmıştır. Nitekim, bölgedeki savunma yapılarının mimari çeşitliliği, konumları, yoğunlukları ve günümüze ulaşmalarını sağlayan strüktürel kapasiteleri özgün işlevleriyle kullanıldıkları dönemdeki önemlerine işaret etmektedir.

Terk edilmiş olan bu yapılar, günümüzde tarihi belge, estetik, eskilik değerlerinin yanında savunma yapıları için ICOFORT² tarafından tanımlanan mimari, peyzaj, stratejik, bölgesel, antropolojik, kimlik ve sosyal değerlere de sahip korunması gereken kültür varlıklarıdır. Çalışma kapsamında incelenen 61 savunma yapısının³ büyük bir kısmında koruma amaçlı bir çalışma yapılmadığı saptanmıştır (şekil 1b). İçlerinde neredeyse yok olmak üzere olanlar olduğu gibi yüzyıllar boyunca zamana karşı ayakta kalmayı başarmış yapılar da bulunmaktadır. 16 yapı⁴ ise günümüze restorasyon çalışmaları ile müdahale edilerek ulaşılmıştır. Ancak, koruma önlemi alınmayan yapılar kadar farklı kapsam ve boyutlarda onarılmış olanlarda da koruma sorunlarının olduğu gözlenmektedir.

Şekil 1. Kilikya Bölgesi 2.yy. (a) (Berolinensi, 1903), Kilikya Bölgesi ortaçağ savunma yapıları (b) (Kök,D)

2. Yöntem

Çalışmada, Kilikya Bölgesi'nin siyasi ve askeri hareketliliğinin artmasına bağlı olarak mevcut savunma yapıları kullanılmaya devam edilirken, yenilerinin inşa edilmesi ile yapı yoğunluğunun arttığı geç ortaçağ zaman aralığı seçilmiştir. Alan çalışmaları ile bu dönemde kullanıldığı bilinen yapıların (Hellenkemper & Hild, 1990, s. 143,150) yapısal ve çevresel koruma sorunları tespit edilmiştir. İçinde buldukları peyzaj ve menzil mesafesinden, yapı öğelerine ve yapı taşına kadar farklı ölçeklerdeki koruma sorunları belirlenmiştir. Her yapı için gerçekleştirilen incelemenin sonuçları birarada değerlendirilerek bölgedeki savunma yapılarına ilişkin koruma sorunları tanımlanmıştır.

3. Koruma Sorunları

Savunma yapıları, yerleştikleri topoğrafya ile bütünleşen mimari biçimlenişleri; menzil mesafesi içindeki çevre elemanlarını fiziksel ve bağlamsal ilişki içinde dikkate alan tasarım yaklaşımları ve işlevselliğin ön planda oluşu ile diğer yapı gruplarından farklılaşırlar. Bu nedenle koruma sorunları da yalnız yapısal değil, fiziksel sınırlarının ve yerleşim alanının sahip olduğu peyzaj öğelerinin çok ötesinde, menzil mesafesi içindeki diğer çevre faktörleri (akarsu, tarım alanı, doğal kaya oluşumları, eski yollar, yerleşim yerleri) ve diğer savunma yapıları ile de ilişkilidir. Bu yapılarda karşılaşılan sorunların nedeni doğa ve insan etkisi olarak iki ana başlık altında incelenebilir. Doğa, bitkisel oluşumlar, ısı değişimi, nem, depremler, jeolojik özellikler gibi faktörlerle daha çok fiziksel yapıda etkisini gösterirken; insan,

² International Scientific Committee on Fortifications and Military Heritage (Uluslararası Tahkimat ve Askeri Miras Bilimsel Komitesi) ICOMOS tarafından 2005 yılında kurulmuştur.

³ Ak, Alafakılar, Amuda (Hemite), Anacık, Anavarza, Andil, Ayas, Azgıt, Babaoğlan, Bayramker, Başnalar, Belenkeşlik, Bodrum, Bucak, Çalan, Çandır, Çardak, Çem, Dibi, Evciler, Fındıkpınar, Geben, Gedığı, Gökvelioğlu, Gözne, Gülek, Haçtıran, Hasanbeyli, Hotalan, Eğni, Karafrenk, Kız, Korykos, Kuzucubelen, Lamas, Lampron, Mancımık, Maran, Mamure, Meydan, Misis, Mitisin, Payas, Rıfatiye, Saimbeyli, Sarı Seki, Savranda, Silifke, Sinap I-II, Sis (Kozan), Softa, Tamrut, Tece, Toprak, Tumul, Tumlu, Vahga (Feke), Yaka, Yılan Kaleleri.

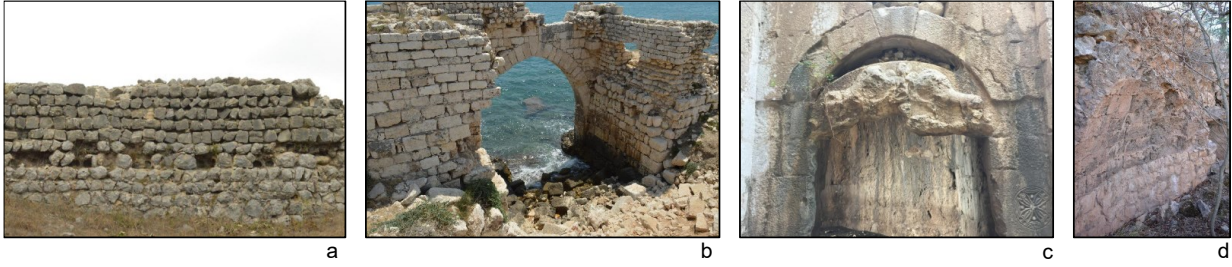
⁴ Ayas, Belenkeşlik, Feke(Vahga), Gözne, Lampron, Korykos, Kozan, Mamure, Payas Kalesi (Cin Kulesi), Saimbeyli, Sis, Silifke, Softa, Toprak, Tumlu, Yılan.

koruma planlaması ve uygulamasındaki eksik/yanlış tutum, definecilik ve vandalizm gibi koruma bilincinin eksikliği ile hem fiziksel hem de bağlamsal ilişki üzerinde etkisini göstermektedir.

3.1. Yapısal Koruma Sorunları

Hızlı ve sağlam bir yapı elde etmek üzere kurgulanan duvarlarda ağırlıklı olarak çift cidarlı, içi harçlı moloz taş dolgulu yapım tekniğinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısı ile harç ve taşlarda başlayan bozulma tüm yapıyı etkileyen sonuçlara neden olabilmektedir.

Yeni bozulmaların zeminini hazırlayan harç kayıpları her yapıda gözlemlenebilmektedir (Şekil 2a). Yapı duvarlarının hava koşullarına karşı savunmasız oluşu önemli bir etkidir. Üst örtüsü korunmuş olan iç mekanlara ait duvar yüzeylerinde rastlanmayan bu sorun ile dış cephelerde sıklıkla karşılaşılır. Bunun yanısıra benzer etkilere maruz kalan duvarlarda kullanılan yapım tekniği de kayıpların miktarını etkilemektedir. Büyük boyutlu taş blokların kullanıldığı, derz aralıklarının minimum tutulduğu düzgün işlenmiş taşlar ile oluşturulmuş duvar örgülerinde derz boşalmaları görülmezken, düzensiz biçimli taşlardan oluşmuş, geniş derz aralıklarına sahip duvar yüzeylerinde bozulmalarla daha sık karşılaşılmaktadır. Bu nedenlerle beden duvarlarının atmosfer koşullarına açık olan her iki yüzünde görülen harç kayıpları özellikle dış yüzeye göre daha niteliksiz bir örgüye sahip olan avlu cephelerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Yüzey taşlarında meydana gelen aşınma, çatlama, kabarma, dökülmeler de taş malzemeyi, dolayısıyla duvarı zayıflatan sorunlardır. Yağmur ve/veya deniz suyunun fiziksel (aşındırıcı) ve kimyasal etkisi, ısı değişimleri, biyolojik oluşumlar yapı taşlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Şekil 2 b,c). Ayrıca, taşın jeolojik yapısının da bozulmanın niteliği ve boyutu üzerinde etkisi bulunmaktadır. Kemer, tonoz ve sövelerde kullanılan çamurtaşlarında⁵ yüzey bozulmalarının, yapı duvarlarında kullanılan kireç taşlarına göre daha yoğun olduğu gözlenmiştir⁶ (Şekil 2 d). Bu öngörü ile çamurtaşları saldırı tehdidinin yüksek olduğu dış cepheler yerine daha çok ikincil önemdeki iç mekanlarda kullanılmışlardır. Ancak yapıda oluşan hasarlar sonucunda yağmur suyunun yapıya girmeye başlamasıyla birlikte taşların yüzeylerinde de bozulmalar görülmekte ve bu durum zincirleme olarak duvar örgüsünün bütünlüğünü de olumsuz yönde etkilemektedir.

Şekil 2. Derzlerde görülen harç kayıpları (a), Yapı taşlarında görülen yüzey bozulmaları (b,c,d)

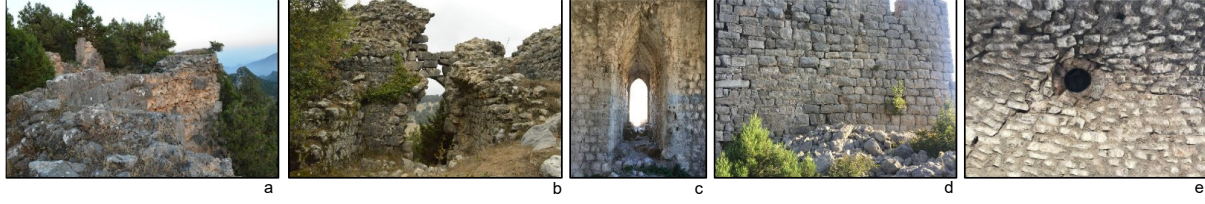
Bozulma süreci içinde duvar örgüsünde sistemin bağlayıcısı olan harç kayıpları ve taş yüzeylerindeki sorunlar cepheyi oluşturan taşların yerlerinden ayrılmasını kolaylaştırmaktadır (Şekil 3 a,b). Yüzey kayıplarının, özellikle harçta yağmur suyuna doğrudan maruz kalarak niteliğini kaybettiği üst kotlarda yaşandığı gözlemlenmiştir. Yapım sisteminde harç miktarını azaltan (böylece harçtan kaynaklanan büzülme, çatlama hareketlerini asgari düzeye indiren) duvar örgüsünün cephesini oluşturan büyük taşların arasına yerleştirilen küçük taşlar da harçların aşınmasına bağlı olarak zamanla düşerek duvar yüzeyinde boşluklar meydana getirmektedir. Her türlü yüzey taşı kaybı duvar çekirdeğinin yağmur suyuna karşı savunmasız kalmasına ve zamanla yapı öğelerinde daha büyük kayıpların oluşmasına yol açmaktadır.

Bir diğer bozulma türü olan strüktürel çatlaklar da yapıda büyük yapı parçalarında veya tekil yapı elemanlarında önemli kayıplara neden olabilmektedir. Bölge genelinde değerlendirildiğinde sıklıkla karşılaşılan bir bozulma türü değildir. Özellikle yapı duvarlarında pencere/kapı ve üst örtülerde tepe boşlukları zayıf noktalar olarak çatlakların görüldüğü yerlerdir (Şekil 3 c,d,e). Amanos ve Doğu Toroslara inşa edilmiş olan bazı savunma yapılarında olduğu gibi çok yıllık bitkilerin kökünü ilerlediği noktalardan başlayarak masif duvarlarda da çatlaklara neden olduğu gözlenmektedir. Zaman zaman ayrılma boyutuna ulaşan bu çatlaklar genellikle taş derzlerini takip ederek ilerlemektedir.

⁵ Dunham'ın sedimatolojik analizlerde ince kesit sınıflandırmasına göre (Dunham, 1962).

⁶ Çamurtaşı, suya ve basınca karşı (tek eksenli basınç dayanımı deney sonuçlarına göre) dayanımı düşük olan bir kayadır (Tosun, 1998).

Şekil 3. Yüze kayıpları (a,b), Strüktürel çatlaklar (c,d,e)

Tespit edilen en ciddi ve onarılamaz bozulma türü ise yapıdaki bütüncül kayıplardır (Şekil 5). Kayıpların özellikle avluda yer alan kütlelerde ve üst örtülerde yoğun olarak yaşandığı gözlenmiştir. Beden duvarları günümüze ulaşabilmiş olan yapılarda avlu içinde yer alan duvar ve kütlelerinin tamamen yıkılmış olması, bu yapılarda yapım teknikleri ve malzeme niteliğinin dıştaki savunma duvarından içeriye doğru hiyerarşik olarak zayıflamasından kaynaklanmış olmalıdır. Günümüze ulaşan üst örtü sayısı da benzer şekilde çok az olup, Meydan Kalesi şapeli, Yılan, Feke, Kozan, Çem Kaleleri giriş mekanları ve Tamrut ile Babaoğlan'da yer alan birer burcun üst örtüsü ve iki katlı burçlarda zemin kat tonoz örtüleri ile sınırlıdır. Yapılan incelemelerde, genellikle basık tonozların çapraz tonozla göre bütünlüğünü daha iyi koruduğu; tepe boşlukları bulunan tonoz örtülerde ise çatlaklar oluştuğunu saptanmıştır.

Şekil 4. Duvar ve örtü kayıpları

Doğal etkenlerin yanısıra insanoğlu da doğrudan veya dolaylı olarak yapılardaki koruma sorunlarını hızlandırmakta veya yenilerinin oluşmasına neden olmaktadır (Şekil 6). Yerleşim yerlerinin yapı alanlarına yakın olması ile bu etkinin arttığı gözlenmiştir. Özellikle ulaşımı kolay ve yerleşimlere yakın olan yapı alanlarında (Tece, Yaka, Saimbeyli, Hasanbeyli, Rifatiye, Sinap, Amuda) bu nedenle oluşan tahribatın boyutları, yapıların tamamen yok olma düzeyine gelmesine neden olmuştur. Yapı alanlarında, duvarlardan düşmüş olan yapı taşlarının bulunmaması, bu yapıların taş ocağı olarak kullanılmış olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca, koruma altında olmayan, gözden uzak yapılarda kaçak definçilik faaliyetleri ile zemin düzleminde ve yapı duvarlarının alt kotlarında büyük boşluklar açılmıştır. Giriş cephe duvarlarında veya giriş kemerlerinin kilit taşında varlığı bilinen kitabe ve armalar da yerlerinden çıkarılarak götürülmüştür. Bu eylemin sonucu olarak, duvar yüzeylerinde veya kemerlerde oluşan hasarlar, yapı duvarlarının strüktürel olarak da zayıflamasına neden olmaktadır.

Şekil 5. İnsan etkisiyle meydana gelen yapısal sorunlar

3.2. Çevresel Koruma Sorunları

Yapılar çevreleriyle bir bütün olarak tasarlanmışlardır. Bu nedenle yapıların mimarisinin oluşmasında etkili olan çevre verilerinin de yapıların koruma problemleri içinde ele alınması gerekmektedir. Bu nedenle, savunma yapılarında, diğer kültür miraslarından daha fazla, yapıların tasarımı ve konumu için tarihi ve stratejik gerekçelerin anlaşılması önemlidir (ICOFORT, 2020). Yapıların yerleşim alanının topografyası, kontrol etmek istediği güzergah, yerleşim yeri, tarım alanları ve diğer savunma yapıları ile olan bağlamsal ve fiziksel ilişkinin günümüzdeki devamlılığı sorgulanmalıdır. Fakat, kültür varlıklarının uzun yıllar çevrelerinden bağımsız olarak ele alınmaları, yapısal ve bağlamsal olarak zarar veren uygulamalara neden olmuştur. Şehir sınırlarının genişlemesi, tarım alanlarının kaybolması, bayındırlık çalışmaları ve yapı yüksekliklerinin artarak menzil mesafesinin kısalması bağlamsal ilişkinin günümüzde kaybolmasıyla sonuçlanmıştır (Şekil 7). Yılan Kalesi'nin bir burun gibi yöneldiği bölgede yapının yoldan farkedilmesini engelleyen ve menzil alanını kontrol altında tutmasını sağlayan doğal tepe, günümüzde taş ocağı çalışmalarıyla tamamen yok olmak üzeredir. Bu durumda savunmayı konumu ile doğal olarak destekleyen ilk tasarımın önemli bir peyzaj bileşeni kaybolmaktadır. Savranda Kalesi'nde ise yapının kuzeyinden doğuya doğru

yönelen akarsu yatağına baraj yapılması, yapı ile akarsu arasında ilk tasarımda planlanmış olan yaşamsal önemdeki ilişkiyi ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, varlığı kaynaklarda bilinen orta çağ yerleşiminin baraj altında kalmış olması, yapının özgün döneminde çevresi ile kurduğu sosyal ilişkiyi yok etmiştir. Çukurova gibi sıcaklıkların çok yüksek olduğu bir bölgede yapılan baraj, yaz aylarında yarattığı yoğunlaşma ve nem etkisiyle yapılarda bozulma süreçlerini dolaylı olarak da hızlandırmaktadır. Önemli yol akslarının yapıların koruma alanı olan ya da olması gereken alanlardan geçirilmiş olması, yapıların peyzajla, sivil yerleşimlerle olan ilişkisini değiştiren bir diğer uygulamadır. Korykos Kalesi'nin hemen önünden geçirilen yüksek yoğunluklu şehirlerarası bağlantı yolu, kalenin Korykos antik yerleşimi ile olan fiziksel bağıni koparan bir uygulamadır. Sarı Seki önünde deniz içine dolgu yapılarak geçirilen yüksek yoğunluklu karayolu ise yapının deniz ile olan fiziksel ilişkisini kesmiştir. Ayas Kalesi'nde kale içi otopark olarak kullanılırken, Koz Kalesi'nde kara yolu yapı duvarlarına zarar vererek kale yerleşiminden geçmektedir. Bu tür ulaşım faaliyetlerinin ayrıca zeminde oluşturduğu titreşimlerle yapıda strüktürel hasarlara ve egzoz gazları ile cephe kirlenmelerine neden olduğu da bilinmektedir.

Şekil 6. Çevresel bozulmalar. Yılan Kalesi (a), Sivranda Kalesi (b), Korykos Kalesi (c), Ayas Kalesi (d)

3.3. Koruma Yaklaşımına Yönelik Sorunlar

Çalışma kapsamında incelenen savunma yapılarında yalnız ihmal edilerek bakımsız kalmış olanların değil, restorasyon çalışmaları yapılmış yapıların da koruma sorunlarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bölgede koruma uygulaması yapılan 16 yapı incelendiğinde, özellikle yerleşim yerlerinin silüetinde yer almaları, ulaşılabilirliklerinin kolay olması ve görkemli mimariye sahip olmaları yapıların ortak özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu özellikler yapıların onarım önceliğinin belirlenmesinde öne çıkan kriterler olmaktadır. Buna karşın, izole coğrafyalarda, arkeolojik alan içinde, ulaşımın güç olduğu ve yapısal bütünlüğün büyük oranda kaybolduğu yapıların korunmasına yönelik girişimlerin geri planda kaldığı görülmektedir (Tablo1). Yapılara onarım konusunda öncelik tanınmasının nedenleri ile ilişkili olarak, kent üzerindeki etkisini güçlendirmek amacıyla silüetindeki eksikliklerin tamamlandığı restorasyon uygulamaları sonunda yapısal ya da çevresel sorunların devam ettiği ya da yenilerinin eklendiği gözlenmiştir. Bütünleme, sağlamlaştırma ve cephe temizlikleri sorgulanması gereken sonuçlar doğurmuştur.

Yapılarda uygulanan bütünleme çalışmalarında, çağdaş malzemenin ayırt edilebilir olması ilkesel olarak sağlanmakla birlikte, kullanılan malzemelerin niteliği, bütünleme yapılan alanların büyüklüğü, tümlenen kısmın özgün duvar ile kurduğu ilişki yapıların özgünlüğünü ve görsel bütünlüğünü olumsuz yönde etkilemiştir. Lampron, Payas (Cin Kule), Feke, Ayas, Saimbeyli ve Tumlu Kaleleri onarım çalışmalarının bu yaklaşımla ele alındığı savunma yapılarıdır. Lampron Kalesi'nde silüette etkisi güçlü olan ahmedek biriminde yapılan bütünleme, rekonstrüksiyon olarak tanımlanabilecek ölçekteyken, alanın geri kalanında herhangi bir koruma uygulaması gözlenmemiştir. Bu onarım yaklaşımı ahmedek'i kalenin diğer bölümlerinden kopararak alanda tek başına öne çıkaran yanlış bir yoruma yol açmıştır. Benzer şekilde Saimbeyli Kalesi giriş cephesi bütünlemelerle tamamlanırken, yapının geri kalanı arkeolojik sergi alanı olarak düzenlenmiştir. Feke ve Tumlu Kaleleri'nde ise yalnız cephe elemanlarında değil, yapıların her alanında bütünleme çalışmaları yapılmıştır⁷. Ayas Kalesi'nde sivil yerleşimlerin yapıdan uzaklaştırılmasından sonra burç ve duvarlarında bütünlemeler yapılmıştır. Beden duvarlarında tahriple oluşan büyük boşluklara rağmen ayakta kalan özgün duvarın bu çalışmalar esnasında üst kısımları yıkılmış ve bütünlemeler yıkılmadan önceki seviyeye kadar yapılmayıp çok daha alt seviyelerde tamamlanmıştır. Payas Kalesinde ise bütünlemeler, cephe temizliği ve yeni zemin kaplamaları ile savunma yapısı olarak kendini sergilemekten daha çok yeni bir işlevle kullanıma uygun olarak yapılmış izlenimi uyandırmaktadır.

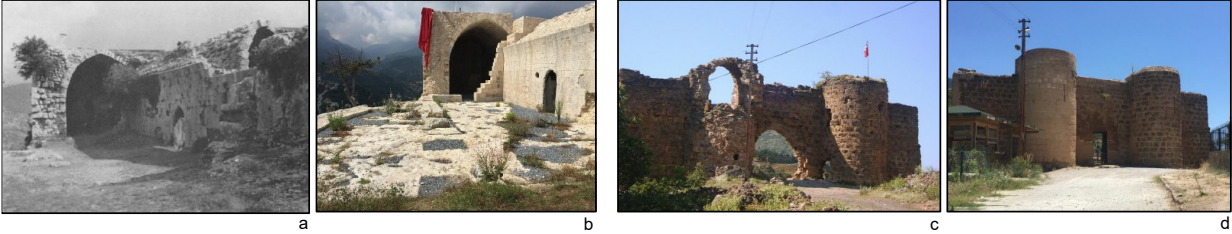
Mimari özellikleri ile ön plana çıkan savunma yapılarının yakın yerleşim alanları ile kurdukları ilişkiler de koruma kapsamında ele alınması gereken unsurlardır. Bu yapıların restorasyonunda yoğunlukla çevrede yaşayanlar için rekreasyon (piknik alanı) olarak düzenlemeler yapıldığı gözlenmektedir. Bu kullanım biçiminde yapıların kendisini sergilemesinin dışında öngörülecek sınırlı kullanım ortamının yapı alanının dışında gerçekleştirilmesi önemlidir. Kozan Kalesi'nde yerleşim alanının çevresi koruma çalışmalarına dahil edilmiş ve yapının kendisini sergilemesi için projelendirme çalışmaları sürdürülürken kalenin eteklerinde çevredeki yerleşim için yarı zamanlı, yoğun olmayan

⁷ Bu uygulamaların aksine Kozan (Sis) Kalesi'nde yapıda koruma sorunlarına yönelik noktasal müdahaleler yapıldığı tespit edilmiştir. Yapı yerleşiminin kentle bir tampon bölge olarak kullanılmasına yönelik düzenleme getirilmiş olup, ulaşım sorunu yapının yerleşim alanına müdahale etmeden çözülmeye çalışılmıştır.

faydacı kullanımlar öngörülerek toplumda bu yapı tiplerine yönelik farkındalık oluşturulması ve ağır müdahaleler yapılmadan özgün değerleriyle sürdürülebilirliklerinin sağlanması hedeflenmiştir. Ancak burada da öncelik, daha hızlı sonuçlandırılan çevre düzenleme çalışmalarına verilmiştir. Aynı şekilde rekreasyon amaçlı değerlendirilen Ayas, Bellenkeşlik, Saimbeyli Kaleleri'nde ise araçlar yapıların girişine kadar ulaşmaktadır. Belenkeşlik, Gözne, Feke, Saimbeyli, Çandır Kale girişleri ile Ayas Kalesi'ne ait burç girişlerine eklenen kontrol amaçlı demir parmaklıklı kapılarla savunma sistemlerinin mekansal bütünlüğü zedelenmiştir.

Bunların yanı sıra onarım kararı alınan yapıların projelendirme ve uygulama süreçlerinde de bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bölgenin tarih boyunca savunmaya duyduğu gereksinim nedeniyle her tahribat sonrası hızla onarılarak yeniden kullanılabilir hale getirilen savunma yapıları, yüzyıllar boyu savunma stratejileri birbirinden farklı gruplar tarafından kullanılmaya devam edilmiş, bu süreçte savunma teknolojilerinde yaşanan gelişim/değişimlerin yapılara uyarlanması amacıyla da müdahaleler görmüşlerdir. Geçirdikleri değişimlerin tanıkları olan farklı onarım dönemlerine ilişkin izlerin kültür katmanı olarak korunması gerekmekte, ancak bu çok katmanlılık yapıların çözümlenmesini zorlaştırmaktadır.

Bu yapıların çok katmanlılığından kaynaklanan yapısal çözümlenme ve restitüsyon sorunlarının karmaşıklığı, işlevsiz ve dolayısıyla uzun yıllar bakımsız kalmış olmaktan kaynaklanan koruma sorunlarının boyutu, projelendirme süreçlerinin uzamasına neden olduğu için onarım amaçlı müdahalelerin büyük bir kısmında daha kolay uygulanan çevre düzenleme çalışmalarının öncelik kazandığı gözlenmektedir.

Şekil 7. Koruma çalışmaları kapsamında yapılan bütünlemeler. Lampron Kalesi (a,b), Saimbeyli Kalesi (c,d)

4. Değerlendirme

Bölgedeki savunma yapılarının güncel koruma durumları değerlendirildiğinde yapıların iki grupta yoğunlaştığı görülmektedir. İlk yapı grubunu, 21.yy.'a her hangi bir koruma uygulaması yapılmadan farklı bütünlüklerle ulaşabilen yapılar oluşturmaktadır. Burada, yerleşim alanı ile yakın ilişkide olup korunmaları konusunda çok geç kalınması sebebiyle yok olmak üzere olanlar olduğu gibi izole noktalarda inşa edilmiş, özellikle doğanın yıpratıcı etkisinin yüzyıllardır devam etmesine rağmen birçok yapı elemanının ayakta kalabildiği yapılar da bulunmaktadır. Harçtan yapı duvarlarının kayına kadar çeşitli boyutlarda koruma sorunlarının devam ediyor olması günümüze özgün ve bütün olarak ulaşan az sayıdaki orta çağ savunma yapısının yapım tekniklerinin ve yapı elemanlarının geri dönülemez olarak kaybı anlamına gelmektedir. Her bir yapı elemanının ayrıca kalenin tamamlayıcı birer parçası olması nedeniyle savunma sisteminin anlaşılması noktasında da önemli kayıplardır. Daha büyük boyutlu kayıplarla yapıların yok olması ise yalnız bir kültür varlığının değil savunma yapılarının bir araya gelerek oluşturduğu savunma sisteminin bütünlüğüne de etkilemektedir.

Koruma kapsamında eksik ve/veya yanlış müdahaleler gören yapılar ise ikinci grubu oluşturmaktadır. Uygulamalar, yapıların kültür varlığı değerlerine geri dönülemez olarak olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim, bu durum günümüze ulaşan yapı elemanlarının bütünlüğü ile öne çıkan yapılara koruma çalışmalarının hala yapılmamış olmasının, özgün detayların ve kültür katmanlarının korunmasına imkan verdiği yönünde değerlendirmelere neden olmaktadır. Bununla birlikte, müdahalelerin yapısal koruma sorunlarına yönelik olduğu, menzil alanı içindeki fiziksel veriler ve bu verilerle kurulan bağlamsal ilişkilere yönelik sorunların çoğu yapıda göz ardı edildiği görülmektedir. Ayrıca, yapılar savunma sisteminden bağımsız, tek yapı olarak değerlendirilmişlerdir. Yapıların yerleşim yerleri ile olan ilişkisi nedeniyle, koruma çalışmalarında önceliğin bölgesel bir değerlendirme ile değil yerleşim yerlerinin silüetindeki görsel etkisinin güçlü olmasına bağlı olarak verildiği görülmektedir. Dolayısı ile bu yaklaşım, yapıların kültür varlığı değerlerinin geri planda kaldığı ve tanıtım yüzü olarak kente getireceği değerini öne geçtiği izlenimi vermektedir.

Genel olarak, yapısal ve çevresel koruma sorunları her iki grup içinde devam etmektedir. Daha kolay tanımlanması nedeniyle koruma hedeflerinin özellikle yapısal bozulmaların iyileştirilmesine odaklandığı, menzil alanı, alanın içindeki fiziksel veriler ve bu verilerle kurulan bağlamsal ilişkilere yönelik sorunların daha kolay gözardı edildiği görülmektedir. Burada, yapıların farklı ölçeklerdeki koruma sorunlarının doğru tespit edilmediği, özgünlük ve bütünlük kavramları ile ilgili farkındalığın oluşmadığı ve bunun, uygun çözümlerin üretilmesinin önünde engel oluşturduğu yönünde bir değerlendirme yapmak mümkündür.

5. Sonuç

Koruma çalışmalarında doğru çözümlerin üretilmesi, kültür varlığının ve sahip olduğu koruma sorunlarının doğru tanımlanması ile mümkündür. Bu nedenle, yapısal ve çevresel elemanların bir araya gelmesi ile oluşan savunma yapılarında, koruma sorunları da yapı ve çevre elemanlarını içerecek şekilde tanımlanmalıdır. Koruma yaklaşımında her yapının aynı zamanda özgün olduğu unutulmadan, yapıların bir arada oluşturdukları kültür varlığı değerinin, tek başlarına sahip olduklarından daha fazla ve dolayısı ile yapılan ihmallerin yerleşim alanının aksine çok daha geniş etkilerinin olduğu bilinciyle hareket edilmelidir. Aynı kültürel alanda, birbiriyle bağlantılı konumlanmış, ortak işlev ve tipolojiye sahip Kilikya savunma yapılarının bölgesel ve ulusal ölçekte seri miras olarak değerlendirilmesi; bu kapsamda yapılacak envanter, araştırma, sunum ve korumaya yönelik çalışmalar için ortak temel ilkelerin belirlenmesi; planlı bir onarım, periyodik bakım ve izleme çalışmalarını da kapsayacak bütüncül bir yönetim modelinin oluşturulması öncelikli hedefler olarak tanımlanmalıdır.

Tablo 1. Periyodik bakım ve izleme çalışmalarını da kapsayacak bütüncül bir yönetim model

KALE ADI	RESTORASYON DURUMU	YERLEŞİM YERİ YAKININDA		ARKEOLOJİK KENT İÇİNDE (toprak)	KENTSEL ALAN İLE İLİŞKİLİ	KIRSAL ALAN İLE İLİŞKİLİ	ULAŞIM ZORLUĞU	BÜTÜNLÜK DURUMU
		SEZONLUK	SÜREKLİ					
AK KALE							4	2
AYAS KALESİ							1	2
AMUDA -HEMİTE KALESİ							2	3
ANDIL							4	3
AZGİT							4	2
BABAOĞLAN (SİMANAKLAY)							3	3
BAKRAS							1	2
BAŞNALAR KALESİ							4	2
ÇALAN KALESİ							4	1
ÇANDIR/PAPERON .							2	2
ÇARDAK							1	3
BELENKESLİK							1	1
BODRUM								3
BUCAK							2	3
ÇEM							3	2
DİBİ							3	3
EĞNİ							3	2
EVÇİLER KALESİ							4	2
FEKE							2	1
FINDIKPINAR							3	3
GEBEN-MERYEMÇİL							4	3
GÖKVELİOĞLU							1	2
GÖSNE KALESİ							1	1
GÜLEK (KUKLAK) KALESİ							1	3
HARUNİYE/HARUN REŞİT							1	1
HAÇTİRİN							2	1
HASANBEYLİ KALESİ							1	4
HEBİLİ KALESİ							2	3
HİŞAR							4	3
HOTOLAN							3	3
KARAFRENK KALESİ							1	3
KORYKOS							1	1
KOZ							1	3
KOZAN/SİS							1	4
KUZUCUBELEN KALESİ							1	2
KÜTÜKLÜ KALESİ							1	2
LAMAS							1	2
LAMPRON							4	3
MAMURE							1	4
MANCINIK							4	2
MARAN							4	3
MEYDAN KALESİ							4	2
MİTİSİN							3	4
PAYAŞ KALESİ							1	1
RİFATİYE I							1	1
RİFATİYE I							1	1
ŞAİMBEYLİ							1	1
SARI SEKİ KALESİ							1	3
SAVRANDA KALESİ							3	3
SİLİFKE KALESİ							1	4
SİNAP (ÇANDIR YKN)							2	2
SİNAP (LAMPRON YKN)							2	2
SOFTA KALESİ							3	3
TAMRUT KALESİ							4	2
TECE							2	3
TOKMAR							1	3
TOPRAK KALESİ							1	3
TUMİL							2	3
TUMLU KALESİ (girilemedi)							3	1
YAKA							2	4
YILAN KALESİ							3	1

evet

hayır

Kaynaklar

- Berolinensi, A. H. (1903). *Asia Citerior*. Berlin: Geographische Verlagshandlung Dietrich Reimer (Ernst Vohsen).
- Dunham, E. (1962). *Classification of Carbonate Rocks According to Depositional Textures*. W.E., *M 1: Classification of Carbonate Rocks* içinde (s. 108-121). Tulsa: AAPG.
- Eger, A. A. (2008). *The Spaces Between The Teeth: Environment, Settlement and Interaction on the Islamic-Byzantine Frontier*. Chicago, Illinois: The University Of Chicago.
- Hellenkemper, H., & Hild, F. (1990). *TIB 5 . Kilikien und Isaurien*. Viyana: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Ünal, A., & Girginer, S. (2007). *Kilikya-Çukurova İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*. İstanbul: Homer Kitapevi ve Yayıncılık.
- Kulikowski, M. (2005). Ethnicity, Rulership, and Early Medieval Frontiers. F.Curta, *Borders Barriers, Ethnogenesis: Frontiers in Late Antiquity and the Middle Ages* içinde (s. 247- 254).
- Strabon. (2005). Strabon XIV 5,2, Göttingen 2009, s.111-128. S.Radt, *Strabons Geographica içinde, c.4 ve c.8* (s. 96-117). Göttingen.
- Tosun, H. (1998). Adana-Çatalan Barajı Rezervuar Alanı Kayaçlarının Yamaç Stabilitesi. *Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*.XI,S.2, (s.90-105).